

20. Журнал Министерства народного просвещения (далі – Журнал МНП). – 1873. – Ч. 170, листопад. – С. 41.
21. Підрахунки зроблені за: Статистические сведения по начальному народному образованию в Российской империи. – Вып. 3. – С. 98 – 101.
22. Рубач М. Реакційна суть націоналістичних теорій безкласовості та єдиного потоку. – К., 1905. – С. 23; Отчет попечителя Киевского учебного округа за 1890 год. – С. 15, 16.
23. Журнал Глуховского уездного земского собрания за 1875 г. (далі – Журнали ГУЗС). – С. 170; Отчет попечителя Киевского учебного округа за 1890 год. – С. 15.
24. Журнал МНП. – 1867. – Ч. 1133, январь. – С. 110 – 111; 1870. – Ч. 170, ноябрь. – С. 30.
25. ЦДІАК України. – Ф. 707. – Оп. 225. – Спр. 25. – Арк. 100.
26. Полтавський обласний державний архів (далі – ПОДА). – Ф. 545. – Оп. 2. – Спр. 8. – Арк. 4; ЦДІАК України. – Ф. 707. – Оп. 296. – Спр. 40. – Арк. 8 – 10.
27. Черниговская газета. – 1878 – № 9. – С. 49.

Кравченко А. А.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

ПОЛІТИКА ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ ЩОДО РОЗБУДОВИ СЕРЕДНЬОЇ ШКОЛИ В УКРАЇНІ

Кравченко Алла Анатоліївна. Політика Центральної Ради щодо розбудови середньої школи в Україні.

Проаналізовано історичний процес утворення і становлення української загальноосвітньої середньої школи у період національно-визвольних змагань українського народу (1917-1920 рр.). Визначено організаційні засади, зміст і напрямки діяльності Української Центральної Ради у справі розбудови української освіти.

Ключові слова: національна освіта, українська середня школа, національні та соціальні освітні пріоритети.

Кравченко Алла Анатоліевна. Политика Центральной Рады по развитию средней школы в Украине.

Проанализирован исторический процесс образования и становления украинской общеобразовательной средней школы в период национально-освободительных соревнований украинского народа (1917-1920 гг.). Определены организационные принципы содержания и направления деятельности Украинской Центральной Рады в деле развития украинского образования.

Ключевые слова: национальное образование, украинская средняя школа, национальные и социальные образовательные приоритеты.

Kravchenko Alla. The policy of Central Rada according to the secondary school formation in Ukraine.

The historical process was analysed in creation and settling of ukrainian secondary school of the general education in the national liberate emulation period of the ukrainian nation (1917 – 1920). The organizational basis, content and activity directions were determined in the formation of the secondary school of Ukrainian Central Rada.

Keywords: national education, ukrainian secondary school, national and social educational priorities.

На сучасному етапі розвитку українського суспільства питання реформування освіти є актуальним та потребує всебічного вивчення. Сьогоднішня суспільно-культурна практика спонукає до вивчення не лише зарубіжного але й власного досвіду освітніх новоутворень. Переломним моментом формування української національної системи освіти став період визвольних змагань 1917-1920 рр. Значні зміни відбулись в українській освіті у період панування Української Центральної Ради. Виділивши предметом дослідження українську середню школу, ми поставили завдання з'ясувати об'єктивні передумови і фактори, що сприяли розвитку української загальноосвітньої середньої школи у 1917-1920 рр., проаналізувати соціально-історичну площину формування і становлення українських гімназій, як провідної ланки загальноосвітніх середніх навчальних закладів, визначити їх місце у національній системі освіти.

Радянська історіографія фактично не торкалась історії розвитку української загальноосвітньої середньої школи, національної української освіти. Отже, в сучасній науці зростає інтерес до вивчення питань розвитку української освіти, однак аналіз стану розробки проблеми свідчить, що в загальному плані розкривались окремі фрагменти та аспекти розвитку освіти періоду визвольних змагань. Найбільша увага, як правило, приділялась діяльності національних урядів в освітній галузі, реформуванню управління освітою, розробці проекту реформи системи освіти взагалі. Питання розвитку освіти у зазначений період вивчали Агафонова Н.В., Гупан Н.М., Дроб'язко П.І., Кукурудзяк М.Г., Сочинська М.М., Майборода В.К., Майборода С.В., Ступарик Б.М., Телячий Ю.В., Філоненко С.М., Ротар Н.Ю. та ін. Втім питання розвитку української середньої школи не виділялось як предмет окремого дослідження.

Шлях розвитку української освіти був нелегким. Століття національного гніту, відсутність власної державності привели до фактичної ліквідації саме української освітньої системи. До 1917 р. в Україні не залишилось жодної школи з українською мовою навчання, жодного українського підручника для нижчої школи, не говорячи вже про середні та вищі. "В українців не залишилося ні своїх шкіл, ні своїх судів... а мова українська виганялась звідусіль. Нею забороняли вчитися, забороняли молитися, друкувати книжки та газети... Вживалося всіх заходів, щоб народ забув, хто він", – стверджував Л.Бурчак [1, с. 27]. Рідну мову дітей-українців було заборонено в школах, над дітьми, що говорили українською мовою сміялись та глузували, називаючи цю мову "мужицькою". Не тільки в початкових школах, а й у середніх та вищих навчальних закладах було заборонено вживати українську мову. У Миргородській гімназії Полтавської губернії на стіні висіла табличка: "В стенах гимназии воспрещается воспитанникам говорить на малорусском языке"[2, с. 15].

Реальна змога відродити українську школу, побудувати власну освітню систему з'явилась в українців на початку ХХ століття, коли стався величезний вибух українського національного ентузіазму, що у 1917-1920 рр. привів у рух всі верстви суспільства, відродив українську державність, національно-культурне життя. Найбільш свідоме українське громадянство і, насамперед, інтелігенція активно включились в процес творення національної освіти. На руїнах імперської освіти мала постати і затвердитись

школа нової української держави. Роботу по формуванню та створенню української національної школи необхідно було починати спочатку. Відродження української середньої школи набувало особливої важливості, оскільки середня освіта в Російській імперії вважалась елітарною, вона також відкривала шлях до отримання вищої освіти. Основними закладами середньої освіти в царській Росії вважались гімназії, реальні школи, комерційні школи, єпархіальні школи, духовні училища та духовні семінарії, технічні школи (після 1894 р. перетворились в сільськогосподарські, фельдшерські та ін.), військові школи та учительські семінарії. Серед цих закладів до загальноосвітньої школи, що не надавала професійної та релігійної освіти, відносились гімназії та реальні школи.

Після перемоги Лютневої революції керівництво освітою в Україні продовжувало здійснюватись російським центром в особі першого міністра освіти Тимчасового уряду О.А.Мануйлова. Керівництво на місцях здійснювалось через шкільні округи. В Україні існували Харківська, Одеська і Київська шкільні округи. За указом Тимчасового уряду від 27 березня 1917 р. відбулись зміни в керівництві Київською шкільною округою. М.П.Василенка було призначено попечителем Київської шкільної округи, а з 7 квітня 1917 р. його заступником став В.П.Науменко. Незабаром М.П.Василенко став товаришем міністра освіти Тимчасового уряду, а В.П.Науменко отримав посаду куратора Київської шкільної округи [3, т.2, с. 355, 383].

Перші завдання по формуванню української школи були поставлені на I Всеукраїнському вчительському з'їзді, що проходив 5-7 квітня 1917 р. в залі педагогічного музею у Києві. З'їзд звернувся до Центральної Ради з проханням створити "Всеукраїнську Шкільну Раду для організації шкільної просвіти на Україні". Крім того пропонувалось ліквідувати "многотипність" шкіл, організувати літні педагогічні курси, при університеті відкрити кафедру українознавства для підготовки вчителів середніх шкіл [4, спр. 2, арк. 3]. Таким чином, весною і на початку літа 1917 р. в Україні не існувало національного державного органу, який би керував справами освіти, а велику роботу по відродженню української школи взагалі та її середньої ланки, зокрема, взяли на себе громадські організації та широкий загаль українського вчительства.

Можливість утворити український орган управління освітою виникла після проголошення Центральною Радою Першого Універсалу, який декларував автономію України, виголошував Центральну Раду найвищим урядовим органом у державі. 15(28) червня 1917 р. було утворено Генеральний секретаріат – перший за кілька століть український уряд, очолюваний В.Винниченком. Генеральним секретарем народної освіти було обрано Івана Стешенка, який був палким прихильником національної освіти. Для управління освітою І.Стешенко визначив три головні завдання: "а) всім народам Української Республіки потрібно забезпечити вільний розвиток їхньої школи і взагалі освіти; б) щоб в освітній справі була певна єдність, яка забезпечувала б можливість спільними силами боротися з тією темрявою, що охопила нашу землю після чужого панування; в) централізація управління повинна бути можливо широкою" [5, спр. 10, арк. 58].

Стешенко згрупував навколо Генерального секретаріату народної освіти (ГСО) кращі педагогічні сили України. Так, товаришем Генерального секретаря І.М.Стешенка став П.І.Холодний, директором департаменту вищої і середньої школи –

Ф.П.Сушицький, завідуючим відділом середньої школи – О.К.Дорошкевич, нижчої освіти – Т.Г.Лубенець, дошкільної і позашкільної освіти – С.Ф.Русова. Це були освітянські подвижники, які залишили велику творчу спадщину. В січні 1918 р. ГСО мав таку структуру: департамент нижчої освіти з відділами початкової та вищої початкової школи, департамент вищої і середньої освіти з відділами вищої та середньої школи, департамент дошкільної і позашкільної освіти з відділами дошкільної та позашкільної освіти, департамент професійної освіти, департамент мистецтва з відділами: музичним, театральним, художньої промисловості, пластичних мистецтв, охорони пам'яток старовини і мистецтва, бібліотечно-архівним [6, спр. 12, арк. 30].

Розпочалась велика робота щодо створення національної системи освіти та виховання. 9 липня 1917 р. Центральна Рада опублікувала декларацію, в якій були сформульовані першочергові завдання в галузі освіти. Цей документ засвідчував, що ГСО бере в свої руки управління освітою, "а саме: догляд за проведенням на місцях українізації школи, організації видання підручників, відшукування й приготування учителів для шкіл та поміч у згуртуванні у професіональні товариства" [7, ч. I, с. 266]. Для контролю за діяльністю закладів народної освіти на місцях Генеральний секретаріат призначив своїх спеціальних комісарів. Відповідно шкільні округи були реорганізовані в комісаріати: Київський, Харківський і Одеський.

Отже, на початковому етапі відродження української школи уряд в першу чергу вирішував питання переведення шкіл на українську мову навчання, підготовки україномовних учительських кадрів, введення українознавчих дисциплін. Хоча ці завдання легше було вирішити на рівні початкових шкіл, українізації середньої школи також приділялась значна увага. Так директорам середніх і вищих початкових шкіл від імені Генерального секретаря народної освіти було надіслано циркуляр, який визнавав принципово необхідним: введення в середніх і вищих початкових школах української мови та літератури, історії та географії України; у зв'язку з цим, впровадження нових програм (що незабаром мали бути надрукованими) та зміни розкладу уроків; переведення, по можливості, шкіл "з більшістю учнів-українців" на українську мову навчання" [8, с. 111-112].

Таким чином ГСО впроваджував в життя план дерусифікації шкіл в Україні та введення українознавчих дисциплін до складу шкільних предметів. Керівництво шкільними справами перебрав на себе новостворений орган – Генеральна (Головна) Шкільна Рада (інша назва – Генеральна Рада Освіти) [7, с. 55].

Йшла кропітка і невпинна робота по розбудові української середньої школи. Були великі труднощі, викликані складною економічною та політичною ситуацією. Населення України неоднозначно сприймало план українізації освіти, частина російськомовного люду країни і, навіть, деякі українські науковці, працівники народної освіти, наприклад, В.Науменко, М.Василенко були проти широкої українізації й відверто виступали проти діяльності Івана Стешенка. Та, незважаючи на скрутне становище, революційний ентузіазм і палке бажання створити в державі національну школу змушувало ГСО невтомно працювати для блага Вітчизни. Бракувало потрібної кількості педагогів – тому, за клопотанням Івана Стешенка, майже 13 тисяч учителів були звільнені від військової служби [8, с. 20].

Для вирішення проблеми випуску українських підручників було утворено видавництво "Українська школа", а Товариство шкільної освіти (ТШО) протягом літа розробило необхідні програми і методики навчання. До роботи по написанню підручників було залучено кращих представників наукової і художньої інтелігенції, таких як Спиридон Черкасенко, Кирило Стеценко, Іван Огієнко та ін. Свідома частина національно налаштованих вчителів об'єдналась у Всеукраїнську учительську спілку (ВУС), за сприянням якої протягом літа 1917 р. були проведені короткотермінові курси для перепідготовки вчителів. Одночасно ТШО розробило наукову термінологію в різних галузях знань і внесло зміни до правопису.

Ще у квітні 1917 р., за наполяганням Центральної Ради, Тимчасовий російський уряд змушений був дати дозвіл на викладання навчальних предметів у початкових класах, в тому числі і середніх шкіл, українською мовою. Російська мова ставала обов'язковим навчальним предметом лише з другого класу. В учительських семінаріях почали відкриватись курси української мови, літератури, історії та географії. У вищих школах були засновані кафедри української мови та літератури, історії і права. А в серпні було затверджено законопроект про відкриття з нового 1917-1918 навчального р. двох українських гімназій [9/11, с. 91]. Річ у тім, що ще у листі від 27 липня 1917 р. міністр освіти Тимчасового уряду кадет О.А.Мануйлов на ім'я попечителя Київського учбового округу дозволяв відкрити в Україні дві гімназії з українською мовою навчання, а також заснувати в Київському університеті кафедри української мови, української літератури та історії України [10, с. 15-16].

Оскільки середньоосвітня школа була сходинкою, що давала можливість отримувати освіту у вищих навчальних закладах, то відкриття державних українських середніх шкіл мало особливе значення. Було відкрито шлях до формування нового прошарку української інтелігенції, що одержувала змогу набувати освіту рідною мовою.

Вже на другому Всеукраїнському учительському з'їзді, що проходив 10-12 серпня 1917 р. у Києві делегати звернулися до Української Центральної Ради з проханням провести в життя його постанови щодо розбудови української освіти. В резолюції з'їзду зазначалось, що національна українська школа повинна стати єдиною, семирічною, загальноосвітньою", щоб всі громадяни мали право на безплатну нижчу, середню і вищу освіту з забезпеченням учнів підручниками, одягом, харчем і т. ін." [11, с. 30-31]. Пропонувалось провести українізацію всіх типів середніх і нижчих шкіл, а в нижчій початковій школі запровадити навчання українською мовою вже з 1 вересня 1917 р. Резолюція закріплювала рішення з'їзду з питань адміністрації школи, освіти вчителя, розробок нових підручників і програм, питань вищої школи та організації освіти в Україні.

В резолюції висловлювалось прохання до Генерального секретаря народної освіти "...по змозі скоріш виготувати детальний програм єдиної школи, по плану, ухваленому з'їздом" [13, с. 34]. Для реалізації рішень з'їзду були утворені комісії, до складу яких увійшли відомі на той час педагоги, які розпочали розробку планів та програм, що відповідали б вимогам новостворюваної єдиної загальноосвітньої української національної школи. Але робота по створенню таких програм виявилась досить

кропіткою та довготривалою, навіть призупинилася за часів Гетьманату і була завершена остаточно лише за часів Директорії.

До осені 1917 р., незважаючи на законопроект про відкриття двох українських гімназій, було відкрито 53 українські гімназії, загальне число яких на цей час становило 800, а на кінець 1918 р. – 828 [11, с. 91].

У жовтні 1917 р. ГСО видав обіжник за № 1316, в якому зазначалось: "Вимогами власного історичного життя та подіями революції український народ на його території поставлений на ступінь народів державних. Мова його, поруч з російською, має бути офіційною, урядовою; з життям його належить бути знайомим кожному громадянину України без різниці націй" [14, спр. 28, арк. 3-3зв.]. З огляду на це визнавалось потрібним, щоб у школах, які користуються державними правами, були введені предмети українознавства. Але, оскільки в обіжнику не було сказано про обов'язковість введення цих предметів, багато середніх шкіл не виконали розпорядження ГСО і не відразу ввели українознавчі предмети до шкільної сітки годин. Лише з проголошенням УНР та скасуванням шкільних округ ця справа пішла більш швидкими темпами.

Фактично майже до кінця 1917 р. в управлінні освітою в Україні існувало так би мовити двовладдя. З одного боку керівництво освітою здійснював Генеральний секретаріат освіти від імені Центральної Ради, з іншого – шкільні округи, що виконували розпорядження міністерства освіти Тимчасового уряду. Це стримувало розвиток української середньої школи, давало можливість проросійсько налаштованим освітнім колам не виконувати розпорядження ГСО. Поки остаточно вирішувався статус Центральної Ради та рівень самостійності українського уряду, ГСО в своїх діях спирався на громадськість, проводячи через свої постанови рішення учительських з'їздів. Зміна політичної ситуації в Росії в листопаді 1917 р. вплинула на подальший розвиток подій і в Україні.

5 грудня 1917 р. Мала рада ухвалила закон, який встановлював: "І. Передати Секретарству освіти всі школи та просвітні установи, які існують на території У.Н.Р. і належать до Міністерства "призрения", внутрішніх справ (музичні школи, театральні та інші), Торгу і Промисловості, булого відомства Імператриці Марії, булого Імператорського Двору. ...3. Всі школи неукраїнських національностей переходять в завідовання Генеральних Секретарей відповідних національностей при спільному догляді з боку Шкільної Ради при Секретареві Освіти, зложеної з представників усіх національностей" [14, спр. 28, арк. 17-17зв.]. А 28 грудня 1917 р. вийшов закон про скасування шкільних округ, за яким було скасовано Київську, Харківську та Одеську шкільні округи. Давалось доручення ГСО внести на розгляд УЦР законопроект про передачу справ шкільних округ відповідним секретарствам, органам місцевого самоврядування [15, спр. 14, арк. 30]. Таким чином національний український уряд повністю перебирав на себе справу управління освітою.

Ще одним кроком до реорганізації управління українського шкільництва стала нарада в справі організації народної освіти на Україні, що проходила 15-20 грудня 1917 р. Для підготовки і проведення наради утворилось організаційне бюро на чолі з С.Сірополком. Ця нарада ввійшла в історію освіти як спільний з'їзд представників освіти і місцевих органів самоврядування. В роботі з'їзду брали участь 141 делегат з правом

вирішального голосу та 50 делегатів з правом дорадчого голосу. Це було значно менше, ніж очікувалось, через брак часу, поштові незручності та ненормальне становище залізниць. На нараді було заслухано 16 доповідей, серед яких були доповіді С.Русової "Національна школа", П.Холодного "План управління справою освіти на Україні", С.Сірополка "Взаємовідносини між Губерніяльним, Повітовим і Волосним Земством в справі народної освіти" та ін.

Головним питанням, що розглядалося з'їздом був план управління справами освіти в Україні. В результаті обговорення доповідей з'їзд ухвалив проект управління справами освіти, вироблений комісією Генеральної шкільної ради, додавши ряд поправок. Новий "План управління освітою на Україні" відповідав трьом основним завданням: а) всім народам Української Республіки забезпечити вільний розвиток їхньої школи і взагалі освіти; б) щоб в освітній справі була певна єдність, яка забезпечувала б можливість спільними силами боротися з тією темрявою, яка охопила українські землі під час чужого панування; в) децентралізація управління повинна бути по можливості широкою [14, с. 3]. Ці завдання спирались на положення III Універсалу Центральної Ради, де було сказано: "народом великоруському, єврейському, польському та іншим на Україні признаємо національно-персональну автономію для забезпечення їм права і свободи самоврядування в справах їх національного життя" [14, с. 210].

План управління освітою затверджував склад ГСО, до якого входили Генеральний секретар, його товариші, Генеральна рада освіти, Генеральна рада мистецтва. Затверджувались також склад і функції Генеральної ради освіти, національних, губерніяльних та інших рад освіти, управління освітою поділялось відповідно національно-персональній автономії народів України.

Для впровадження в життя цих завдань керівництво справами народної освіти кожної національності передавалось відділам по народній освіті при національних генеральних секретарствах, а шкільні ради, що утворювались при них, вважались законодавчими органами. Утворювались також обласні, губерніальні, повітові, міські, сільські та інші національні ради освіти. Генеральний секретаріат освіти виконував функції об'єднуючого органу діяльності всіх національних культурно-просвітніх інституцій і встановлював керування і контроль за виконанням мінімальних загальних норм обов'язкових для всіх національностей на території України. Генеральна рада освіти виконувала законодавчі функції при ГСО [16, с. 3-9]. Таким чином було сформовано структуру управління освітою, затверджено функції українських державних органів, які здійснювали керівництво як освітою в цілому, так і українською середньою школою.

Таким чином на кінець грудня 1917 р. склалась сприятлива ситуація для розбудови української школи взагалі та її середньої ланки зокрема. В державі створився власний орган управління освітою, українська школа позбавилась російського керівництва, повністю перепідпорядкувавшись ГСО, управління освітою в Україні докорінно змінювалося, і кожна нація могла самостійно управляти справами власної освіти через відповідні національні органи.

Окрім змін в управлінні освітою необхідно було реформувати і саму систему освіти. Почалася робота над "Проектом єдиної школи на Україні", який повинен був змінити структуру освіти, побудувати її на нових демократичних принципах. Але

реформаційні процеси в першу чергу охопили початкову школу, реформа середньої школи гальмувалась проросійсько налаштованим вчительством в містах. На кінець 1917 р., на думку завідуючого відділом середньої школи в Міністерстві освіти О.Дорошкевича, реформа середньої школи “стала на часі, зробилася питанням не завтрашнього, а сьогоднішнього дня”. Найшвидшого вирішення потребували питання розробки Проекту єдиної школи, складання нових навчальних планів та надання автономії педагогічним радам шкіл [14, с. 187-188].

Здійснити заплановані зміни в управлінні освітою та реформуванні самої освітньої системи не вдалося. Центральна Рада була втягнута у подальшу боротьбу за владу. Розбудову української середньої школи продовжили наступні українські уряди.

Оцінюючи внесок Центральної Ради у розвиток освіти в країні, доцільно привести думку Н.Полонської-Василенко: “Головна заслуга Центральної Ради була в тому, що вона поклала фундамент для української школи: укладено було навчальні плани для українських шкіл – народних, середніх, засновано українські гімназії, яких до осені 1917 р. було вже 53 (на приватні та громадські кошти). Звичайно, фактично мало було зроблено у галузі народної освіти, але треба рахуватися з тією опозицією, яку весь час ставили педагоги і головним чином батьки, що користалися в школах великим впливом через батьківські комітети” [15, с. 486].

Таким чином за період з березня 1917 р. по квітень 1918 р. в галузі середньої освіти відбулись значні зміни, які можна назвати революційними. За недовгий час існування уряд УНР зумів звільнитись від керівництва з боку центральної російської влади, утворивши власні керівні органи, що дало змогу надати українській освіті національних рис. Шкільне управління почало здійснюватись на принципах децентралізації, демократизму, з урахуванням принципу національно-персональної автономії. В Україні, вперше за багато років, з'явилися державні українські середні школи, були введені предмети українознавства, започаткована система національного виховання. З метою покращення системи освіти, розпочалася робота над розробкою “Проекту єдиної школи на Україні”, до якої було залучено кращі українські педагогічні сили. Розроблявся проект автономії педагогічних рад середніх шкіл. Однак, у першу чергу, український уряд приділяв увагу реформуванню системи управління освітою, передаючи владні повноваження від російських освітніх установ до українських, демократизуючи систему управління освітою. Реформа самої системи освіти тільки-но розпочиналась, тому середня школа продовжувала залишатись окремою ланкою освіти, українські середні школи існували опосередковано поряд з іншими школами цієї ланки.

Використана література:

1. Бурчак Л. Деятелям українського національного визволення. – М., 1917. – С. 27.
2. Гриценко М.С. Нариси з історії школи в Українській РСР (1917-1965). – Київ: Радянська школа. 1966. – 260 с.
3. Українська Центральна рада. Документи і матеріали: У двох томах. – К.: Наукова думка, 1996. – Т.1. – 591 с.; Т.2. – 424 с.
4. ЦДАВО України. – ф. 2581 – “Міністерство народної освіти УНР. 1917-1918 рр.”, оп. – 1, спр. 2.
5. ЦДАВО України. – ф. 2581 – “Міністерство народної освіти УНР. 1917-1918 рр.”, оп. – 1, спр. 10.

6. ЦДАВО України – ф. 2581 – “Міністерство народної освіти УНР. 1917-1918 рр.”, оп. – 1, спр. 12.
7. Винниченко В. Відродження нації: У 3-х частинах. Репринтне відтворення видання 1920 р. – Київ, 1990. – Ч. 1. – 348 с.
8. Вільна Українська Школа: Орган Всеукраїнської учительської спілки. – 1917. – № 2.
9. Ляхоцький В. Вони були першими // Рідна школа. – 1997. – № 9. – С. – 51-58.
10. Мазур В., Розовик Д. Перші кроки національної школи. Про освітянський аспект у діяльності Української Центральної Ради // Наука і суспільство. – 1993. – № 2. – С. 20.
11. Шевельов Ю. Українська мова в I пол. XX століття (1900-1941): стан і статус. – Б.м.: Сучасність, 1987. – 295 с.
12. Гриценко М.С. Нариси з історії школи в Українській РСР (1917-1965). – Київ: Радянська школа. 1966. – 260 с.
13. Другий Всеукраїнський Учительській З'їзд. Тези докладів, дебати, постанови. – Видання Українського ТШО. Київ, 1917. – 40 с.
14. ЦДАВО України – ф. 2581 – “Міністерство народної освіти УНР. 1917-1918 рр.”, оп. – 1, спр. – 28.
15. ЦДАВО України – ф. 2581 – “Міністерство народної освіти УНР. 1917-1918 рр.”, оп. – 1, спр. – 14.
16. Народа в справі організації народної освіти на Україні (15-20 грудня 1917 р.). Постанови наради земських і міських діячів позашкільної освіти в Києві (12-15 грудня 1917 р.). – К., 1918. – С. 18.
17. Грушевський М. На порозі нової України. Статті і джерельні матеріали. – Нью-Йорк – Львів – Київ – Торонто – Мюнхен, 1992. – 278 с.
18. Вільна Українська Школа: Орган Всеукраїнської учительської спілки. – 1917. – № 3-4.
19. Полонська-Василенко Н. Історія України: У 2 т. Т. 2. – Київ: Либідь, 1993. – 608 с.

Кондратиюк Г. М.

АНТИРЕЛІГІЙНА ПРОПАГАНДА ЯК ЕЛЕМЕНТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В КРИМСЬКІЙ АРСР (20-30-ТІ РР. XX СТ.)

В статті проаналізовані відносини держави та церкви. Виявлено основні компоненти державної антирелігійної політики. Простежено взаємозв'язок національної політики та антирелігійної діяльності держави. Вивчено специфіку антирелігійної політики в Кримській АРСР та її взаємозв'язок з національною політикою коренізації.

Ключові слова: національна політика, антирелігійна діяльність, Кримська АРСР.

В статье проанализированы отношения государства и церкви. Выявлены основные компоненты государственной антирелигиозной политики. Прослежена взаимосвязь национальной политики и антирелигиозной деятельности государства. Изучена специфика антирелигиозной политики в Крымской АССР и ее взаимосвязь с национальной политикой коренизации.

Ключевые слова: национальная политика, антирелигиозная деятельность, Крымская АССР.

The article analyzes the relationship of church and state. The basic component of state anti-religious policies have been revealed. The relationship of national policies and anti-state activities has been traced. The specificity of anti-religious policy of the Crimean Autonomous Republic and its relationship to national policy nativization have been studied.

Keywords: national policy, anti-religious activity, Crimean Autonomous Republic.